

Beteckning: _____

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Kvinnans roll i den isländska sagan
En genusanalys

Anneli Åkerström
Juni 2002

Examensarbete C, 10 poäng
Religionsvetenskap

Kulturvetenskap med kulturpedagogisk inriktning C
Handledare: Olof Sundqvist

Innehåll

1. Introduktion.....	3
1.1 Syfte, frågeställningar, metod och avgränsningar.....	3
1.2 Genussystemet.....	4
1.3 Den isländska sagan	6
1.4 Tidigare studier av genus i den fornisländska litteraturen	8
Diskussion	11
2. Sagorna.....	12
2.1 Grette den starkes saga.....	12
2.2 Kort om sagans handling.....	13
2.3 Njals saga	17
2.4 Kort om sagans handling.....	17
3. Analys	21
3.1 Analys av <i>Grette den starkes saga</i> med teoriansknytning i genussystemet	21
3.2 Analys av <i>Njals saga</i> med teoriansknytning i genussystemet	27
4. Sammanfattning och konklusioner	30
4.1 Slutdiskussion.....	30
4.2 Sammanfattning	32
Källförteckning.....	34

1. Introduktion

Jag vill i den här uppsatsen ge mig in i en värld där ära och heder ständigt står på spel. En värld där ett enda illa valt ord kan orsaka en släktfejld och få förödande konsekvenser vad det gäller att skörda människoliv. Världen är ganska fåordig och enkel, känslorna är raka och direkta. Det finns ungefär 50 stycken bevarade isländska sagor, och det är två av dessa jag vill studera närmare. I de isländska sagorna är det ofta männen som är centrala figurer, kring dem kretsar de flesta äventyr och de är ofta huvudpersoner i uppgörelser och vid tingsplatser. De isländska sagorna är fyllda av manliga ideal - råstyrka och mod, kontra svaghet och feighet. Det intressanta för mig är att fördjupa mig i kvinnskildringen i två sagor.

1.1 Syfte, frågeställningar, metod och avgränsningar

Mitt syfte är inte att försöka bevisa något om hur den verkliga kvinnsynen var under den tidsperiod som sagorna skildrar, sagorna är ju skrivna några hundra år senare, och deras sanningshalt i alla aspekter kan diskuteras. Syftet är att studera sagorna som texter, och se till kvinnornas roll i just de här sagorna. Mina frågeställningar är: vilken roll har kvinnan i den isländska sagan? Vad är det för skillnad mellan män och kvinnor i sagan? Jag kommer i arbetet att utgå ifrån de två isländska sagorna *Grette den starkes saga* och *Njals saga*, läsa dem och arbeta med dem utifrån Yvonne Hirdmans genussystem. Det jag främst ska titta på är de scener och situationer där kvinnorna är med och påverkar berättelsen på ett eller annat sätt. Jag har valt att avgränsa mitt ämne till att bara behandla två isländska sagor. Dels därför att båda dessa är omfattande och kräver mycket arbete med att tolka känslor och stämningar som kanske inte står utskrivet. Dels därför att jag inte har för avsikt att skapa någon generell bild av kvinnan som går att applicera på flertalet isländska sagor. Jag valde två sagor därför att detta ger arbetet ett bredare empiriskt underlag. Sagorna har ofta likartat innehåll och är ganska stereotypa, varför jag inte har för avsikt att jämföra dem med varandra. Det enda vi vet om dem är egentligen att de är exempel på 12-1300-tals litteratur, och som sådana är de intressanta att studera i sig utan reflektioner om eventuell sanningshalt.

Genussystemet, som jag kommer att använda som teoretisk modell, handlar om att det finns en skillnad mellan manligt och kvinnligt. Denna skillnad är både en ren åtskillnad men också en

hierarkisk skillnad där det manliga står över det kvinnliga. För att få substans i min undersökning har jag valt att läsa en del tidigare forskning inom ämnet.

I analysen av mitt material, är min metod att studera de olika sekvenserna där kvinnor har en roll i sagan. Dessa sekvenser kommer jag sedan att titta på utifrån genussystemet.

1.2 Genussystemet

Yvonne Hirdman beskriver i boken *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* hur *hon* och *han* fungerar i det hon kallar genussystemet. Hon och han är här de socialt skapade könen som tilldelats män och kvinnor. Hirdman säger att "Kvinnor äger, som förr, föga av vare sig det ekonomiska eller det s.k. kulturella kapitalet."¹ Hon beskriver kvinnornas situation i stora delar av världen som en slags "underhundsposition"², och menar att gamla medeltida ideal fortfarande lever kvar. Det har enligt Hirdman aldrig funnits ett samhälle där könen varit likvärdiga, och heller aldrig ett samhälle där kvinnor varit det överlägsna könet. Som förklaring till denna syn på det manliga och det kvinnliga könet anger Hirdman dels den biologiska överlägsenheten männen har i det att de faktiskt är fysiskt starkare än kvinnorna. En annan orsak är synen på kvinnan som en ekonomisk "sak" för männen att äga och som sådan kan hon även fungera som kitt mellan olika släkter eller klaner. Hirdman menar att det på grund av detta blev viktigt att kontrollera kvinnans reproduktiva förmåga. Man ville helt enkelt inte att hon skulle skaffa barn med någon man inte hade användning för ekonomiskt och socialt. I detta fall är ju kvinnan också ett slags verktyg för mannen att använda för att komma upp sig i samhället.

En annan förklaring till kvinnans underlägsenhet i förhållande till mannen ser Hirdman i filosofiskt/psykologiska orsaker. Kvinnan har sin identitet klar i och med att det är hon som föder livet, mannen måste skapa sin identitet. Detta gör, påstår Hirdman, att mannen utvecklas och driver samhället framåt - medan kvinnan står still. I genussystemet sätter man in samspelet mellan kvinnor och män på en scen, denna scen är samhället självt.³

---

¹ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 225

² Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 225

³ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 226

Genussystemets två logiker

Isärhållandets logik

Denna innebär att kvinnor och män ska ha var sin domän i tillvaron och att dessa inte ska blandas. ”Herrarnas rum är tabu för damerna och köket ingen plats för herrar.”⁴ Denna logik är särskilt rotad när det gäller könens andliga egenskaper. Redan Aristoteles förklarade kvinnan vara av annat material än mannen. Kvinnan var: ”*materia, kött, rött och vått*” medan mannen bestod av ”*ande, vitt, hårt och torrt*”.⁵

Hirdman menar att många anser dessa isärhållningar är fundamentala, de ger oss vår ”psyko-sexuella” identitet. Hela samhället är uppbyggt på dessa olikheter, och våra respektive roller i dem. Hirdman påpekar dock att det är fråga om självförtryck när kvinnor finner sig i dessa beskrivningar av dem själva. Många kan rent av tycka att det är smickrande att vara naturnära, goda, omfamnande och så vidare.

Den manliga överlägsenhetsnormens logik

Denna logik innebär att det inte bara finns en åtskillnad mellan det manliga och det kvinnliga, utan att denna skillnad dessutom är hierarkisk. Det mannen gör, tänker och tycker är alltid bäst. ”Herrummet är finare än köket.”⁶ Hirdman menar att det är denna logik som styr löneutveckling och tjänstetillsättning. De manliga yrkena har en högre status, liksom en man kan få ett kvinnoyrke att stiga i status. Kommer däremot en kvinna in på en manlig arbetsplats sker enligt Hirdman det motsatta, yrket sjunker i status. Hirdman påpekar att detta mönster upprepas hela tiden, och att det även letar sig in på nya domäner och till nya yrken.

Vad får genussystemet att fungera?

Med hjälp av genussystemet kan man förstå och förklara varför män och kvinnor blir sina genus. Denna ordning mellan könen är själva den grund som hela samhället vilar på, det som håller ihop de sociala, politiska och ekonomiska ordningarna.⁷ En förändring av relationen mellan män och kvinnor kommer att ifrågasätta alla andra relationer i samhället. En sådan förändring är därför alltid revolutionär. Kvinnoförtrycket blir något man förnekar, annars skulle

---

⁴ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 228

⁵ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 228

⁶ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 229

det samhälleliga överjaget rämna och detta får inte ske. Fakta förnekas enligt Hirdman av både män och kvinnor. Enligt den omvända analysens teknik kan man till och med hävda att förhållandena egentligen är de motsatta. Det är då ”egentligen” kvinnorna som bestämmer, kvinnorna finns bakom allt.⁸

Genussystemet är enligt Hirdman inte bara viktigt på en samhällelig nivå, det spelar också en roll på det personliga planet. Vi måste ha dessa manliga och kvinnliga roller för att kunna passa in och veta hur vi ska uppträda i vårt kön, för att helt enkelt inte riskera att bli utan partner och familj. En man som uppträder omanligt är en man som ingen vill ha. En kvinna i manskläder är en slags avsexualiserad manskvinna, i det närmaste att betrakta som steril.⁹ Hirdman menar att sexualiteten spelar en roll som en slags vaktmästare i genussystemet. En kvinna som gjorde karriär på 1800-talet kunde förlora sin ”sedlighet” och få ”idéer”. Kvinnans närvaro på en arbetsplats ansågs vara en påminnelse om könet, och det enda rätta att göra var att hålla hårt på isärhållandets logik.¹⁰

1.3 Den isländska sagan

De isländska sagorna kan betraktas som Nordens enda samlade, originella insats i världslitteraturen. Händelserna i sagorna utspelar sig väsentligen i vad som kallas sagatiden, det är åren mellan 930-1030. Sagorna är dock skrivna långt senare, de flesta på 1200-talet. Ofta är dessa sagor vad Peter Hallberg kallar en ”skriftlig fixering av en stadgad muntlig tradition”.¹¹ Det är omstritt i vilken mån sagorna ger en bild av sagatiden eller nedskrivningstiden. Hallberg menar att man kan undra om inte sagornas hjälteideal och stridsmoral kanske var en senare epoks dröm och fiktion, snarare än en någonsin existerande verklighet. Folke Ström betonar också han författarnas egen påverkan på sina verk. Ström menar att när vi läser till exempel Snorre, måste vi komma ihåg att han var kristen, och att det är hans syn på hedendomen vi får.¹² Även Peter Sawyer spekulerar i sagornas sanningshalt, han menar att sagornas historiska bakgrund och deras förhållande till verkligheten är svårbedömt. Sawyer påpekar dock att denna rika litteratur har utgjort grunden i de flesta arbeten om Skandinaviens tidiga historia.¹³ Enligt Hallberg är det

---

⁷ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 230

⁸ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 231

⁹ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 231

¹⁰ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 232

¹¹ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 3

¹² Ström, Folke, *Nordisk hedendom - tro och sed i förkristen tid* s. 6

¹³ Sawyer, Peter, *När Sverige blev Sverige* s. 14

förvånansvärt att så mycket litteratur kunde skapas på Island där det bara fanns 60-70 000 människor. Det bedrevs dessutom omfattande skivverksamhet på ön, en del kända verk fanns i många ”upplagor”. Det finns till exempel 21 pergamenthandskrifter av Njals saga.¹⁴ Vissa tecken tyder på att det material vi har idag kan vara mindre än en tiondel av hela det ursprungliga handskriftsmaterialet. Antalet kor på gårdarna var stort, och man offrade mycket av sina skinn till pergament.

Hallberg hävdar att resorna och det rörliga umgänget, i förening med den fasta förankringen i ett isolerat och glest bebyggt land är faktorer som kan ha gynnat uppkomsten och spridningen av släkt/bygdekrönikor. De handskrifter som finns bevarade av isländska sagor är så vitt man vet avskrifter, kanske med en lång rad föregångare. Sagorna har en saklig formulering, utan varje poetisk och emotionell accent.¹⁵ Hallberg säger att människoskildringen är A och O i denna litteratur, det är personkaraktäristiken som är viktig. Personerna i sagan skildras utifrån, i uppträdande, handling och ord. Denna knapphet i psykologiska motiveringar kräver vakenhet av läsaren för att sammanhanget skall stå fullt klart. Stilen jämförs med Ernest Hemingway och hans sätt att skriva, man registrerar iakttagbara reaktioner och inte psykologiska.

Sagorna visar enligt Hallberg ett ideal med en stolt och värdig hållning. Även i de svåraste situationer, eller i själva dödsögonblicket, kan den drabbade fälla ironiska kommentarer.¹⁶ Det rykte en person lämnar efter sig kommer att leva vidare. Och på så sätt blir man odödlig. ”Äran var en dyrbar och oersättlig ägodel, som inte fick förskingras. Av den berodde allt som gjorde livet värt att leva”.¹⁷

Människor hade närmast ett tvång att hämnas en oförrätt. Hallberg menar att kvinnorna i sagan ofta eggade männen till dråp, bland annat genom att anklaga dem för omanlighet om de inte utförde hämnden.¹⁸

Omkring år 1300 slutar man att skriva de isländska släktsagorna. Nu börjar man istället skriva sagor med en mer verklighetsfrämmande prägel. Dessa nya sagor kallas för ”lögnsagor”, och kan ha varit inspirerade av influenser utifrån, till exempel riddarromanerna från 1100-talet.

---

¹⁴ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 42

¹⁵ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 63

¹⁶ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 89-90

¹⁷ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 91

¹⁸ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 128

Jämte de fantastiska äventyren och bragderna blir nu kärleken ett mer omfattande tema än i släktsagorna. Den konstnärliga kvalitén sjönk drastiskt i fornaldarsagorna och rimorna, Hallberg menar att detta kan vara ett tecken på ett kulturellt förfall på Island. År 1262 miste landet sin politiska självständighet till den norska kronan,¹⁹ Under 1300-talet drabbades landet av många vulkanutbrott, farsoter och nödår.

Hallberg påpekar att släktsagorna trots sin folkliga ton, i själva verket är aristokratisk konst. Författarna måste enligt honom ha varit rotade i en gedigen litterär kultur.

1.4 Tidigare studier av genus i den fornisländska litteraturen

Kvinnorna under vikingatiden faller ibland lite i skymundan, det är männens bravader vi mest förknippar med denna tidsålder. Både i sagorna och i verkligheten var det säkert så att kvinnorna trots detta spelade en viktig roll i det vardagliga livet. Ann-Sofie Ohlander och Ulla-Britt Strömberg skriver att kvinnan döljs bakom mannen, men kunde ta hans plats om han dog eller lämnade familjen. Detta skulle enligt dem ha varit en omöjlighet om hon inte varit insatt i hans göromål redan innan han försvann.²⁰ Min avsikt med detta avsnitt är att återge vad tidigare forskare sagt inom ämnet, samt formulera min egen position i förhållande till detta.

Jöran Mjöberg vill studera kvinnogestalter ur sagalitteraturens värld med förhoppningen om att deras karaktär, så som den är beskriven i sagorna, inte innehåller några andra egenskaper än dem de faktiskt ägde. Även om kvinnorna inte alls har en lika framträdande roll som männen i sagorna, så är Mjöberg på det klara med deras betydelse för sagornas handling. ”De finns alltid där i bakgrunden, de drar i trådar och påverkar stundom stora skeenden”.²¹ I sin studie vill Mjöberg inte komma med några vetenskapliga pretentioner, utan främst med en personlig tolkning av sagornas gestalter, både männen och kvinnorna. Mjöberg menar att ingen som tagit del av *Harald Hårfagres saga* kan hävda att sagatidens kvinnor var underkuvade. Här lyckas en kvinna vid namn Gyda bestämma en mans hela sociala karriär, hans liv och hans öde - genom att helt enkelt vägra gifta sig med honom förrän han hade lagt hela Norge under sig. Ohlander och Strömberg finner bevis för självständighet hos de vikingatida kvinnorna i det att de var med

---

¹⁹ Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan* s. 132

²⁰ Ohlander A-S, Strömberg, U-B, *Tusen svenska kvinnoår* s. 14

²¹ Mjöberg, Jöran, *Kvinnoöden i vikingatid* s. 11

och donerade pengar till resandet av brostenar och finner här också belägg för att kvinnorna var intresserade av den nya religionen.²²

En kvinna i den fornisländska litteraturen, som enligt Mjöberg är typisk för en sida av kvinnoskildringarna de isländska sagorna är Hallgerd i *Njals saga*. Hallgerd är prestigemedveten, häftig, långsint och hämndlysten. Mjöberg menar att det går så långt att de enda riktiga glädjejämnerna i Hallgerds liv tillslut är fiendens död. Helga i *Gunnlaug Ormtungas saga* å andra sidan, växer upp och blir vad Mjöberg kallar ett ”manligt kvinnoideal”.²³ Helga hyser en obrottslig känslotrohet gentemot den man hon först kom att älska, och hon är helt obenägen att agera med raseri eller ränksmideri.

Gro Steinsland och Meulengracht Sörensen menar i *Vikingarnas värld* att hämnden var en av hörnstenarna i det förstatliga samhället. Hämnden var ingen nödlösning, utan en laglig plikt.²⁴ Mjöberg konstaterar att en intressant könsdifferens går att finna i *Laxdalingarnas saga*. Här har två av de manliga huvudpersonerna en djup och komplicerad vänskap och en påtvingad animositet, medan kvinnornas handlingssätt i intrigen karaktäriseras mer direkt av svartsjuka och hat. Margaret Clunies Ross beskriver det som att asarna härstammar på kvinnolinjen från jättarna och på manslinjen från en man som inte var jätte utan en ny ras. Här skulle, menar Clunies Ross, männen ha fått en privilegierad ställning gentemot kvinnan. Denna ställning stämmer överens med hur släktskap värderas i sagorna, enligt Clunies Ross.²⁵

I sagorna är det ofta så att en kung gifter sig med den ena eller den andra kvinnan. Lite längre fram i texten gifter han sig med någon annan - även om vi inte får veta vad som hände med den tidigare frun. Detta är enligt Mjöberg kanske det mest negativa inslaget i sagaförfattarnas kvinnosyn. Enligt Mjöberg har de isländska sagokvinnorna sedan gammalt dåligt rykte. De har ofta kommit att betecknas som hårda, kalla, hämndgiriga, rent av mordlystna. Man måste dock komma ihåg, betonar Mjöberg, att dessa kvinnors reaktioner ingår i en social hierarki, präglade av en tid som hade sin livsåskådning, sitt annorlunda familjemönster. Det är mönster som inte direkt utpekar någon mänsklig ondska. De trollkunniga kvinnorna i *Eyrbyggarnas saga* och *Grette den starkes saga* framställs som verkliga representanter för en ondska och en illvilja utan gräns. Det finns dock kvinnor som faller utanför ”mallen” av egenskaper som nämndes ovan,

---

²² Ohlander, A-S, Strömberg, U-B, *Tusen svenska kvinnoår* s. 15

²³ Mjöberg, Jöran, *Kvinnoöden i vikingatid* s. 144

²⁴ Steinsland, Gro, Sörensen, Meulengracht, *Människor och makter i vikingarnas värld*

och deras öden lämnar oss inte riktigt menar Mjöberg. Jöran Mjöberg skriver i slutet av sin bok att: ”Dessa kvinnor hade en oerhörd makt över sina män.”²⁶

Agneta Breisch hävdar att det under denna tid var viktigt att tillhöra en social grupp i samhället, och att ätten förmodligen intog en central plats. Breisch hänvisar bland annat till den franske historikern Georges Duby, som har betonat att äktenskapet kunde fungera som en alliansfrämjande faktor.²⁷ För att få en bild av hur samhället såg ut under den tidiga medeltiden på Island, har Breisch bland annat arbetat med att studera medeltida lagar och de isländska sagorna.

De hjälteideal som *finns* i de isländska sagorna är, säger Breisch, liktydiga med ideal som finns i litteratur från många andra länder. Det är egenskaper som mod, styrka och rådighet som är bland de mest eftertraktade att inneha. Dessa egenskaper kan kränkas med bland annat nid, och det skulle inte ha förekommit, menar Breisch med stöd av sagaforskaren Carol Clover, om inte det funnits en fundering över det som förutsattes vara manligt respektive kvinnligt. Breisch påpekar att ett nid med en anspelning på feighet och femininitet ansågs vara oerhört kränkande för en man.²⁸ Det var enligt den medeltida lagtexten *Grågås* viktigt att särskilja det manliga och det kvinnliga. Breisch menar att vi ser exempel på detta i sagalitteraturen bland annat genom just ifrågasättandet av det manliga. Det fanns i det isländska samhället en motsättning mellan det manliga och det kvinnliga, och Breisch poängterar att denna motsättning just uppfattades som en sådan.

Breisch finner i lagbestämmelserna en respekt för kvinnan, hon skulle skyddas mot övergrepp av olika slag. I vissa lagtexter förekommer inte kvinnor alls, detta beror enligt Breisch på att de inte deltog i det offentliga livet som män gjorde. ”Kvinnornas sfär var i första hand hemmets”.²⁹ Kvinnorna kunde agera ”genom männen i angelägenheter, som tilldrar sig utanför den kvinnliga sfären”.³⁰ Breisch menar att kvinnornas rumsliga begränsning inte kunde överträdas bokstavligen, men istället komplementerades med verbal handling.

---

²⁵ Clunies Ross, Margaret, *Hedniska ekon - myt och samhälle i fornnordisk litteratur* s. 68

²⁶ Mjöberg, Jöran, *Kvinnoöden i vikingatid* s. 274

²⁷ Breisch, Agneta, *Frid och fredlöshet - sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid* s. 16

²⁸ Breisch, Agneta, *Frid och fredlöshet - sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid* s. 79

²⁹ Breisch, Agneta, *Frid och fredlöshet - sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid* s. 71

³⁰ Breisch, Agneta, *Frid och fredlöshet - sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid* s. 86

När det gäller kvinnorna och deras förmåga att egga en man till hämnd, menar Breisch att detta var kvinnornas sätt att gå in i männens värld med ordets makt, utan att ”överträdelser” för den skull uppfattades som okvinnlig. I en situation där en kvinna hamnade i dåliga dagar var det viktigt att rädda hennes heder, kvinnan sågs här som hotad egendom i det att hon tillhörde sin ätt. Breisch menar att det var lika viktigt både att rädda kvinnans anseende som att rädda ättens. Den manliga släkten skulle sluta upp och skydda kvinnan, och det var enligt Breisch framförallt hennes sexualitet som skulle bevakas.

Diskussion

Det är viktigt att inse att det material vi har tillgång till kanske bör ses mer som litterär text än som historisk sådan. Mjöberg vill tro att sagokvinnornas egenskaper var sådana de verkligen hade, men man måste se dem som litterära figurers egenskaper och inte verkliga människors. Mjöberg tycker sig se ett bra exempel på att sagatidens kvinnor inte var underkuvade i det att Gyda i *Harald Hårfagres saga* inte gifte sig med honom förrän han lagt hela Norge under sig. Sanningen är dock att Gyda tvingas agera genom en man för att uppnå det hon vill. Hon kan inte ge avkall på sin kvinnlighet och själv lägga Norge under sig, hon måste försöka hitta en man som kan göra det ”åt henne”. Mjöberg nämner egenskaper som obeveklig hårdhet och hämndlystnad som markerade sidor hos sagakvinnorna. Här krävs det naturligtvis att man funderar över varför kvinnorna tillskrevs dessa egenskaper. Hur såg deras situation ut i samhället? Männerna är i sagorna minst lika hämndlystna som kvinnorna, men med skillnaden att de hade tillåtelse att öppet agera ut sina känslor. Kvinnorna får lösa detta på annat sätt, och blir då sedda som hårda, lömska och intrigerande.

Mjöberg nämner Helga i *Gunnlaug Ormtungas saga* som ett manligt kvinnoideal, men varför är hon det? Kanske därför att hon accepterar sin ”psykosexuella identitet”, sin roll i samhället och skapar på detta sätt ingen revolution. Det är bra att Mjöberg tar upp könsdifferensen i *Laxdalingarnas saga*, men han ger ingen förklaring till den. Clunies Ross är inne på att männen och kvinnorna hade olika härstamning och att detta skulle ha skapat en differens mellan dem. Enligt ”isärhållandets logik”, har män och kvinnor varsin domän och könen har olika andliga egenskaper. Denna djupare orsak till männens respektive kvinnornas egenskaper missar Mjöberg.

Breisch menar att man bland annat kan se åtskillnaden mellan det manliga och det kvinnliga i niden. Detta ifrågasättande av det manliga innebär dock något mer än den åtskillnad Breisch

pekar på, det visar en hierarki där manligt har mer status än kvinnligt. Kvinnliga egenskaper är något icke önskvärt. Breisch finner respekt för kvinnan i det att hon enligt lag skulle skyddas mot övergrepp av olika slag. Man måste dock även se detta som ett sätt för männen att värna om sin egendom. Breisch nämner själv det väsentliga i att rädda kvinnans heder - hon var hotad egendom i det att hon tillhörde sin ätt.

För att förstå kvinnans roll i sagan måste man sätta in enstaka händelser i ett större sammanhang. Varför agerar kvinnan som hon gör? Hur såg samhället ut? Kan man rent av se samma mönster i samhället idag?

Med min studie vill jag få en bild av de bakomliggande orsakerna till den kvinnliga rollen i sagan, då detta är något som ofta inte tas upp. Vissa aspekter av det som anses vara manligt respektive kvinnligt i sagorna analyseras inte vidare, de bör dock sättas in i en modell som kan förklara varför de finns där. Jag vill visa att förklaringen går djupare än man kanske tror, den ligger i själva grunden för hur vi uppfattar oss som man och kvinna. Denna uppfattning kan få sin förklaring i genusystemet.

2. Sagorna

2.1 Grette den starkes saga³¹

Grette den starkes saga har ett imponerande omfång och tillhör en av klassikerna bland de isländska sagorna. Sagan finns bevarad i fyra olika pergamenthandskrifter, och dessa delas in i två grupper. Bakom sagan har man även kunnat spåra många begagnade källor, folksägenmotiv och vandrande folksagor, och man antar att sagan i sin nuvarande form inte kan ha sammanförts förrän runt år 1300. I sagan blandas vandringskildringar med övernaturliga händelser som magi och spökerier. Berättelsen tar oss med framåt och bakåt i tiden. Huvudpersonen som väver ihop hela sagan, och som allt kretsar kring är Grette Åsmundarson. Att denne person levat i verkligheten i början av 1000-talet och att han haft många av de egenskaper som sagans Grette besitter är enligt Åke Ohlmarks fullt troligt. Grette finns med i många gårdsgenealogier och hans ättlingar levde länge kvar. Sagan har sedan blivit närmast en legend och Grette har tilldelats egenskaper som kan liknas vid bronsålderns gamle solgud Ull och vid asaguden Tor.

---

³¹ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna*.

Efter Grettes död följer i sagan en nästan fristående liten berättelse om Grettes broder Torstein, och hur denne reser bort för att hämnas broderns död, men finner sitt eget öde på köpet.

2.2 Kort om sagans handling

Grette Åsmundson är son till Åsmund och Åsdis. Han har en äldre broder som heter Atle, det är en rättfram och vänlig man. Grette däremot är en fämält och vresig, och var som barn mycket svår att tas med. Han fick inte mycket kärlek av sin far, men hans mor älskade honom innerligt. Det framgår ganska tidigt i sagan att Grette är följd av otur och inte kommer att få det så lätt i livet. Första gången han har en dom som fredlös hängande över sig är när han dräper gårdsmannen Skägge. Efter detta reser Grette utomlands, vid ett tillfälle går båten på ett skär, man skyndar sig att flytta kvinnor, barn och allt lösöre iland. Slutligen hamnar de på en ö i Norge. Grette får komma och bo hos hövdingen Torfinn.

Över julen reser Torfinn bort, och det kommer ett gäng bärsärkar och stiger i land vid gården, Grette bjuder in dem, trots att husfrun inte blir glad över detta. Bärsärkarna meddelar att alla kvinnor ska få en karl i sin säng, var på kvinnorna brister ut i förtvivlans gråt. Grette lurar in bärsärkarna i Torfinns fatbur, och sedan dräper han alla av dem utom två som får löpa. När han kommer tillbaka säger husfrun: ”du har vunnit stor berömmelse, och frälst mig och mitt husfolk från att skändas så att vi aldrig fått bot för det om inte du räddat oss”.³² Torfinn blir bestört när han kommer hem och får reda på vad som varit så nära att hända.

På gården Torhallsstad är det oroliga tider, det sägs att det spökar där och man har problem med att få folk att stanna och arbeta. Husfrun hamnar i en tvist med den nyanställda fåraherden Glåm, tvisten gäller huruvida man ska äta eller fasta dagen innan julafton. Glåm är hellre hedning än kristen, medan husfrun håller mer på det kristna. Husfrun får dock ge sig när Glåm hotar henne, och hon lagar mat åt honom. Glåm dör senare under mystiska omständigheter, man ser konstiga spår vid dödsplatsen. Folk antar att det är skadevätten som dödat honom. Glåm själv finner inte ro i det röse man bygger honom, han är ute på genfärder, skrämmer och ställer till det för folk. Grette kommer till Torhallsstad och brottas med vålnaden Glåm. I samma ögonblick som Glåm föll drev molnen undan för månen och Glåm spände ögonen i sin fiende.

---

³² Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 203.

Glåm läser en förbannelse över Grette, att denne skall bli fredlös och dö i ensamhet med bilden av Glåms ögon ständigt framför sig.

Bonden Einar är en vän till Grette, hans dotter hotas att bli kidnappad av Snäkoll viking. Grette dräper Snäkoll när han kommer till gården och hotar dem. Hemma på Island har Torbjörn Oxakraft dräpt Grettes bror Atle. Kvinnorna befinner sig i stugan när mordet sker och kommer störtande ut. Husfrun Åsdis sänder efter män, de tog med Atles lik och jordade honom bredvid sin far. När Grette kommer hem till Island får han veta att hans far är död, hans bror dräpt och att han själv dömts till fredlös över hela landet på grund av en anklagelse om mordbrand mot honom. Grette beger sig till Toroddsstad för att hämnas dråpet på Atle, kvinnorna öppnar dörren och talar om att Torbjörn är på ängen och arbetar. En kvinna finns med ute på ängen och blir vittne till hur Grette dödar Torbjörn och dennes son. ”Full av fasa sprang hon hem och berättade att Torbjörn låg dräpt och även hans son.”³³ Torodd Drapestump letar efter Grette. När han kommer till Bjarg förklara husfrun Åsdis att dråpet på Torbjörn och hans son inte var mer än rätt som hämnd för Atle. ”Den gången frågade ni inte efter vad sorg ni gjorde mig”.³⁴

Grette bryr sig inte om någonting, han blir vild i sin fredlöshet, stjälar och härjar. Isfjordingarna går ihop sig och vill tillsammans döda Grette. De bygger en galge i skogen för detta ändamål, och har lyckats fånga och bundit Grette. Husfrun Torbjorg den digra kommer ridande med två i sällskap. Hon var en mycket driftig och klok kvinna, och det var hon som hade hand om bygdestyrelsen och handlade alla mål när Vermund inte var hemma. Bönderna hälsade henne med respekt när hon lät sig lyftas ur sadeln. Genom sin list lyckas hon få bönderna att förstå att de inte skulle bli lyckligare av att ta livet av Grette, och hon lyckas få Grette att gå med på att inte begå fler dumheter kring Isafjorden, samt att inte hämnas på någon av dem som nu tagit honom till fånga. Grette lovar detta, och släpps fri. Torbjorg bjuder Grette hem till sig och skaffar honom ridhäst så att han kan ta sig till Vatnsfjordsgården. Ett av skälen för att Torbjorg gjorde det hon gjorde var för att hennes make skulle bli hållen för en ännu större hövding nu när han hade en hustru som vågat något sådant. ”En klok kvinna är du i det mesta” sade Vermund, ”och du skall ha tack för vad du gjort”.³⁵

---

³³ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 251

³⁴ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 253

³⁵ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 260

Många försöker döda Grette under den tid som följer, men han slår sig ihop med Hallmund och får bo i dennes grotta under sommaren. Hallmund får tillslut sitt banehugg, och det sista han gör innan han dör är att berätta för sin dotter om sitt liv, och ber att hon ska rista det han säger på en runkavle. Grette bor ett tag hos sin mor Åsdis på Bjarg, men ska nu ge sig av igen. Hans bror Illunge som är 15 år vill följa med honom, för att kunna vittna för vad som händer Grette. De frågar modern om lov att resa, och hon förklarar att det blir hårt för henne att på en gång se båda sina söner försvinna, men att hon bär den bördan om det innebär att det blir bättre för Grette. Åsdis tar farväl av sina söner och säger att de inte kommer att ses igen, hon har haft underliga drömmar och vet att sönerna kommer att falla offer för vapen. När hon sagt dem detta gråter hon mycket. Grette svarar: ”Gråt inte, mor! Blir vi fallna med vapen skall det kunna sägas att det var söner du hade och inte döttrar.”³⁶

Bröderna slår sig ned på Drangön, utan stegar skulle det vara nästan omöjligt att stiga iland på ön. Bönderna som äger Drangön kommer ut för att hämta sina djur som betar där. De blir arga när Grette drar upp stegarna och vägrar lämna ön. En man vid namn Torbjörn Fiskekrok köper huvuddelen av ön, och förbinder sig att få iväg Grette därifrån. Grette simmar iland en dag och tar sig till gården på Reykir. Han bastar och lägger sig att sova i storstugan. På morgonen kommer en tjänstepiga och bondens dotter in i stugan. De finner Grette ligga där naken och sova. Pigan sade att han hade en väldig bröstkorg, men att han var dåligt utväxt nedtill. Hon sprang bort till honom och tittade närmare, medan bondens dotter kallar henne för fjolla, och ber henne hålla mun. Grette hörde vad hon sagt, och de skildes på sådant sätt att hon inget hade att förebrå Grette när han var färdig.

Torbjörn Fiskekrok gör allt för att få bort Grette från ön. Han tar tillslut hjälp av sin gamla, hedniska fostermor. Hon skall följa med i en båt ut för att få se och höra Grette, och därmed få en bild av honom. Väl ute vid ön läser ”sejdkärringen” en förbannelse över Grette, att han skall mista hälsa och glädje. Grette svarar med att kasta en sten ned i båten som träffar, och knäcker, hennes lårben. När gumman tagit sig hem läser hon ännu en förbannelse, den här gången över en trädrot som hon kastar i vattnet. Trädroten driver iland på ön, men Grette känner av att det är något otäckt med den och vägrar ta upp den. Med bröderna på ön finns trälen Glaum, han släpar med denna trädrot hem några dagar senare. Grette tänker sig inte för när han hugger ved en dag, utan hugger trädroten. Yxan slinter mot roten och han hugger sig i benet. Grettes ben blir

---

³⁶ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 289

blåsvart och uppsvällt, och han förstår att det är förbannelsen som gjort detta. Grette blir sängliggande, och trälen Glaum slarvar med att dra upp stegen. Torbjörn och hans mannar lyckas ta sig upp. Anfallarna tar Grettes bror Illunge till fånge och dödar Grette. Torbjörn Fiskekrok fick dock röna mycket fiendskap när det kom fram att det var med trolldom han besegrat Grette.

Åsdis samlar ihop män, så vänsäll var Åsdis att alla midfjordingarna skyndade för att hjälpa henne. Torbjörn Fiskekrok och hans 20 mannar kommer till Bjarg, med sig har de Grettes huvud som de högg av när de dödade honom. Åsdis svarar dessa män modigt, och kallar dem för harar och inte karlar. Torbjörn Fiskekrok döms till fredlös på alltinget. Det blev efter detta insatt i lagen att alla som idkade trolldom skulle dömas fredlösa.

Grettes bror Torstein följer efter Torbjörn Fiskekrok utomlands - till Miklagård där han dräper honom som hämnd för Grette. Torstein blir tillfångatagen och satt i ett fångtorn, om ingen köper ut honom ska han dödas. Där i tornet börjar han sjunga kväden med sin vackra röst. En husfru vid namn Spes var mäktig rik och högättad, hon ansågs närmast vara illa gift. Hon är ute och går med sina svenner när hon hör Torsteins röst. Hon undrar vem han är och varför han sitter där. Torstein berättar, och vägrar bli friköpt om inte hans medfånge också köps fri. Spes köper ut honom och håller honom gömd hos sig. Hos Spes sakande Torstein aldrig pengar, och de två fattade till sist kärlek för varandra. Spes slösar med makens pengar, och han misstänker att hon har en annan karl. Spes förklarar då att när de blev gifta, sade både hon och hennes fränder att hon ville råda sig själv och ha sin frihet beträffande gåvor som hon ville ge.

Spes har Torstein på sitt rum och ber honom kväda en sång i tron att maken är drucken. Men han hör sången, tar med sig några svenner och går dit upp för att reda ut saken. Spes gömmer Torstein i en stor kista och låter männen leta runt utan att de hittar något. Maken frågar sina män om de inte också hört något, men när männen ser att Spes inte kommer att gilla deras svar så blev det intet med deras vittnesbörd. Spes och Torstein lyckas med liknande trick en gång till. Spes träder tillslut inför biskopen och lägger ed på att hon är oskyldig till att slösa bort pengar och att ha en annan man. Spes ber biskopen avkunna skilsmässa mellan henne och Sigurd, hon menar att hon inte står ut med hans lögn och baktal längre. Sigurd fick inget igenom fast han egentligen hade rätten på sin sida. ”Det är de lägre som nödgas ge efter”.³⁷ Torstein och Spes

---

³⁷ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 325

gifter sig. Han säljer sina egendomar och fick för detta mycket lösöre. De fick barn och satt på sina gods och trivdes och hade det bra. Spes var frikostig och storsinnad och blev mycket omtyckt.

På ålderns höst blir Spes hur som helst ångerfull, och vill resa till påvens gård i Rom i tron att hon på så sätt kan avstå sin skuld. Torstein och Spes delar upp en del av sin rikedom mellan barnen, ger en del av pengarna till kyrkorna för sina själars skull, och tar en del med sig på resan. I Rom biktar de sig för en präst, och för att hindra andra från att göra samma sak som de väljer de att resa stenar över sig och göra bot inför gud. De tar sina liv genom att låta inmura sig i varsin sten.

2.3 Njals saga³⁸

Detta är den mest omskrivna av alla isländska släktsagor. Sagan anses jämte Heimskringla vara det yppersta verket i hela den norröna prosalitteraturen. Den dramatiska kulmen i sagan - branden på Bergtorshvål, har faktiskt kunnat bevisas vid omfattande utgrävningar på platsen. Njalsagan i sin nuvarande form tros ha författats mot slutet av 1200-talet. När man sammanställde verket har man använt sig av mängder av äldre sagor, några av dessa är *Eigla*, *Eyrbyggja* och *Bandamanna*. Handskrifternas antal är bortåt sextio stycken och 19 av dem är från tiden 1300-1550. Fem stycken membranfragment finns dessutom från 1600-talet.

2.4 Kort om sagans handling

Hallgerd blir som liten presenterad för sin farbror, som heter Hrut, denne sade då att: "Fager är flickan så det räcker, och det lär många få umgälla. Men inte vet jag varifrån tjuvögonen kommer i vår ätt."³⁹ Hrut reser till Norge för att göra upp om ett arv, där möter han kungamodern Gunnhild. Hon fattar tycke för Hrut och säger "Du skall ligga i löftet hos mig i natt, och vi två skall sova samman".⁴⁰

---

³⁸ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5*.

³⁹ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 214

⁴⁰ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 220

När Hrut skall fara tillbaka till Island läser Gunnhild en förbannelse över honom som gör att han aldrig kommer att ha något bra samliv med kvinnan han skall äkta. Hruts äktenskap med Unn slutar också efter bara en kort tid med skilsmässa.

En man vid namn Torvald kommer och friar till Hallgerd, trots att han blivit varnad för hennes lynne. Hallgerds far struntar i att fråga henne om hon vill gifta sig med honom, han vill så gärna att giftet ska bli av. När Hallgerd får veta vad som bestämts blir hennes svar till fadern: ”Nu har jag fått bevis på vad jag misstänkt, att du inte älskar mig så mycket som du alltid sagt, när du inte ens fann mig värd, att du talade med mig själv om saken”.⁴¹ Hallgerds fosterfar Tjostolf dräper Torvald efter att makarna haft ett gräl som slutat med att Torvald slagit till Hallgerd så att hon blödde. Nu kommer istället en man vid namn Glum och friar till Hallgerd. Den här gången är han noga med att hennes vilja ska gälla. Hon ska få bestämma om hon vill ha honom eller inte, hela ”affären” ska ske öppet och ärligt. Inför äktenskapet dem emellan gjorde man också upp om ägodelarna i boet, var och en skulle äga boet till hälften. Hallgerds fosterfar Tjostolf blir bortkörd från Hallgerds fars gård efter att ha slagit ihjäl en av hans huskarlar. Hallgerd slår armarna om halsen på sin make, och ber honom om att fosterfadern ska få komma och bo hos dem. Glum tillåter detta eftersom Hallgerd var så ”mjuk i sina ord”.⁴² Glum och Tjostolf kommer i bråk om Glums får, som han vill att Tjostolf ska hämta. Hallgerd är på Tjostolfs sida, och Glum slår till henne när de munhuggs. ”Hon älskade honom mycket och kunde inte hålla sig lugn utan grät alldeles över sig.”⁴³ Det hela slutar med att Tjostolf dräper Glum när de beger sig efter fåren. Han kommer hem till Hallgerd med blodig yxa, och hon råder honom att bege sig till sin farbror Hrut. Farbrodern dödar Tjostolf när han får höra vad denne gjort.

Nja! den vise presenteras i sagan genom sin mor. Hon hade kommit till Island och tagit landnam öster om Markarfljotet. Njals hustru heter Bergtora och beskrivs som ”en präktig och redbar kvinna fast något hård i sinnet.”⁴⁴ Gunnar på Hlidarände och Njal hjälper Unn att få ut sin del av egendomen efter skilsmässan från Hrut. Njal hjälper Gunnar med dennes egendomar när han far utomlands. När Gunnar kommer hem går han på tinget, där träffar han Hallgerd och friar till henne. Gunnar blir dock först varnad av Hrut att Hallgerd är ”en blandning av gott och ont,”⁴⁵

---

⁴¹ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 228

⁴² Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 236

⁴³ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 237

⁴⁴ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 240

⁴⁵ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 254

Gunnar och Hallgerd blir bjudna på gästbud till Njal och Bergtora. Hallgerd råkar i gräl med Bergtora när denne ber henne lämna plats åt en annan kvinna. Gunnar vill att de ska bege sig hem ”för det är mer passeligt att du träter med ditt husfolk och inte i andras gårdar”.⁴⁶ Hallgerd följer med sin make hem, men hinner tala om för Bergtora att detta inte är slutet på bråket innan hon går. Gunnar och Hallgerd stannade sedan hemma hela vintern.

När alltinget kom red Gunnar dit, men innan varnade han Hallgerd för att göra några dumheter medan han var borta. Hallgerd sänder dock ut en man vid namn Kol att dräpa Njals och Bergtoras huskarl Svart medan Gunnar är på tinget. Eftersom Njal och Gunnar är vänner gör de upp om att Gunnar endast ska betala tolv ören i silver till Njal för det hans hustru gjort. Bergtora å sin sida anställer Atle som ny huskarl, på villkor att han är beredd att begå dråp på hennes order. Denne Atle dräper på Bergtoras begäran Kol, och Njal betalar tillbaka pengarna till Gunnar som uppgörelse för detta.

Efter dessa händelser följer en hel räcka med dråp som de båda kvinnorna arrangerar, Njal och Gunnar gör hela tiden upp dråpen med lämplig mansbot. De båda männens vänskap är stark och Njal skänker Gunnar hö och matvaror när dennes förråd tagit slut. Hallgerd sänder en dag ut en träl för att stjäla smör och ost ur fatburen på Kirkjubär, efter stölden tänder trälen eld på fatburen. Gunnar och Otkel, ägaren till fatburen, hamnar i gräl. Det hela slutar med att Gunnar dräper Otkel, men får hjälp av sina vänner på tinget så att det hela blev bött och gäldat. Gunnar hamnar i många tvister, och allt som oftast är det Njal som hjälper honom ur dem. Tillslut blir Gunnar fredlös, och när han blir anfallen i sitt hus av sina fiender ber han Hallgerd om hjälp. Han vill ha ett par slingor av hennes hår att göra en bågsträng med. Hallgerd väljer emellertid att minnas en gång när han gav henne en örfil och menar att spelar ingen roll för henne om han dör nu eller senare. Gunnars mor Rannveig sade till Hallgerd, när Gunnar dödades av fienden: ”Illa handlar du, och din skam skall sent glömmas”.⁴⁷

Njal friar för sin styvson Höskulds räkning till Hildegunn, men hon vill inte ha honom om han inte först skaffar godedöme. Hildegunns farbror menar att om hon inte vill gifta sig så är det tillräckligt skäl för att vigseln inte blir av. Njal ber dem vänta i tre vintrar, så skall han ordna saken med godedömet. Njal lyckas skaffa Höskuld godedöme, och han blir gift med Hildegunn. Höskuld dödades emellertid av Njalssönerna, efter att en man vid namn Mård farit med falska

---

⁴⁶ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 257

⁴⁷ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 312

rykten dem emellan. Hildegunn eggjar sin farbror Flose att hämnas Höskulds död, detta gör hon bland annat genom att visa den kappa som han dött i. Kappan fick Höskuld en gång av Flose och nu var den full av torkat blod. Flose sade då till Hildegunn: ”Den värsta trollpacka är du, som vill att vi skall följa en väg som blir oss alla till största skada. Kalla är kvinnors råd.”⁴⁸ Det uppstår mycket bråk mellan Njalssönerna och Flose, ingen förlikning nås på tinget.

Slutligen kulminerar fiendskapen i att Flose och hans män tänder eld på Njals gård. Ingen släpps ut ur det brinnande huset ”Men kvinnor och barn och huskarlar skall få gå ut om de vill.”⁴⁹ Torhall går ut under löfte att hon ska egga sina bröder till hämnd för det begångna brottet. Njal erbjuder också fri lejd ut, eftersom Flose menar att det vore orätt att bränna honom inne. Men både Njal och hans hustru Bergtora vägrar lämna det brinnande huset. Bergtora sade: ”Ung var jag när jag gavs åt Njal, och den gången lovade jag att ett och samma skulle övergå oss båda”.⁵⁰ Paret går till sängs för att dö, och tar sin lille dotterson Tord med sig.

Efter branden åker Flose runt för att skaffa hjälp inför tinget. Det stora alltinget slutar med ett jätteslag där parterna med vapen drabbas samman. Båda parter gör tillslut upp om förlikning. Flose döms till utlandsfärd, liksom alla de andra mordbrännarna. En man vid namn Björn lovar Kåre att ställa upp i kampen mot Floses män. Hans hustru sade: ”Om du sviker Kåre nu, så skall du veta att du aldrig kommer i säng hos mig mer. Då skall mina fränder ordna boskifte oss emellan och jag skiljas från dig”.⁵¹ Kåre och Björn dräper fem man, och mordbrännarnas färd ansågs vara den mest snöpliga. När de båda närmar sig Björns hem, säger han till sin vän Kåre: ”Nu skall du vara min trogne vän gentemot min hustru, för hon kommer inte att tro ett ord jag säger, och här gäller det allt för mig. Löna mig nu för det goda följesmannaskap jag gett dig”.⁵² Kåre gör som Björn bett honom och skryter om hans insatser inför hustrun. Flose och hans män blir drivande till havs och hamnar på Hrossön bland Orknöarna.

En man vid namn Dörrud går fram till frustugan på Katanäs. Det han får se när han kikar in genom en glugg till stugan är hur de kvinnor som är därinne satt upp en väv. Människohuvuden utgör tyngder i väven och varpen är tarmar. Vävsleden var ett svärd och vävkammen en pil.

---

⁴⁸ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 362

⁴⁹ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 384

⁵⁰ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 384

⁵¹ Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna nr. 5* s. 437

⁵² Från ”De Isländska sagorna nr. 5” tolkade och kommenterade av Åke Ohlmarks. s. 442

Kvinnorna kvad samtidigt visor med text som: ”valkyrjor gavs att värja de fallna”.⁵³ Fler konstiga händelser inträffar på Island, Orknöarna och Suderöarna. Män har konstiga syner och drömmer drömmar.

Flose reser runt och återvänder sedan till Island. Då har han fullgjort alla löften, både utlandsresan och penningböterna. Kåre styr också resan mot Island, han lider skeppsbrott i närheten av Floses gård. Både Kåre och hans män blir väl mottagna av Flose, och de blev efter detta varaktigt förlikta.

3. Analys

3.1 Analys av *Grette den starkes saga* med teoriansknytning i genussystemet

På sidan 183⁵⁴ beskrivs hur Åsmund och Åsdis fick många barn, men att fadern har svårt att tas med Grette och hans humör och inåtvända sätt. Att just fadern har svårt att tas med detta kan vara ett tecken på det manliga idealet som gällde i samhället. Man var rädd för det omanliga, det tystlåtna, timida. I dessa tider när ryktet var så viktigt för människorna, det levde ju till och med vidare efter ens död, gällde det att man var mån om sin manlighet. Ofta kallades man ju till och med för något som förknippades med ens karaktär, även om detta ofta var någonting fysiskt. Grettes mor tar dock till sig sin son och älskar honom väldigt mycket, detta kan kanske tyda på att hon som mor stod honom närmare än vad fadern gjorde, att hennes moderskänslor är starkare än hennes irritation över den svårmodige sonen.

Moderns närhet till sin son kommer fram även när hon lagom till hans avfärd mot Norge sid. 192,⁵⁵ ger honom ett svärd att ta med på resan. Svärdet är efter Åsdis farfar, och medan Grettes far bara konstaterar att sonen blivit en våldsmän som dräpt en annan man, så agerar modern, om än i det tysta. Åsdis har en egen vilja och handlingskraft, och hon vill inte att det ska hända hennes son något. När sedan båten går på ett skär så beskrivs det hur man flyttar kvinnorna och lösöret i land. Kvinnorna var alltså det första man räddade i en nödsituation, men samtidigt beskriver denna situation också hur sårbara kvinnorna var. Kvinnorna liksom lösöret var beroende av att männen räddade dem för att lyckas ta sig i land. Ingen driftig kvinna nämns som

---

⁵³ Från ”De Isländska sagorna nr. 5” tolkade och kommenterade av Åke Ohlmarks. s. 451

⁵⁴ Från ”De isländska sagorna”, tolkade och kommenterade av Åke Ohlmarks

⁵⁵ Från ”De isländska sagorna”, tolkade och kommenterade av Åke Ohlmarks

lyckas med att rädda sig själv och någon man i land. Kanske kan vi tillämpa den manliga överlägsenhetsnormens logik här? Det mannen gör, tänker och tycker är alltid bäst. De kvinnor som gett sig ut med ett skepp har samtidigt gett sig ut på männens domän, de befinner sig i herrummet och inte längre i köket, och här har de en helt hjälplös roll. Innan båten gick på skäret visste läsaren inte ens om att det fanns kvinnor med ombord.

Det fysiska hindret för jämlikhet

Kvinnans hjälplöshet blir vi också varse när bärsärkarna stiger i land vid Torfinns gård i juletid när denne inte är hemma. Trots husfruns protester så bjuder Grette in männen, och de är inte sena med att hota alla kvinnor i hushållet med våldtäkt. När Grette senare dräper alla bärsärkar utom två, så har han räddat kvinnorna undan det stora hotet som männen utgjorde. Det är dock mannen - Grette, som får kämpa för kvinnornas heder, kvinnorna själva verkar ganska försvarslösa mot manligt våld eller hot om våld. Här kan man säga att männen utgör ett hot på grund av sin biologiskt överlägsna styrka, även om en husfru har makt på sin gård när mannen är bortrest så har hon inget att sätta emot tolv bärsärkar som kommit för att våldta henne och hennes folk på gården. Torfinn visar stor tacksamhet mot Grette när han kommer hem, Grette har ju inte bara hindrat ett antal våldtäkter utan också räddat Torfinns heder. Det är uppenbart att dotterns och hustruns heder och därmed även mannens heder stått på spel i en situation som denna.

Även husfrun på Torhallsstad tvingas ge efter för en manlig tjänare, trots att hon egentligen har mer makt än honom, på grund av att han är man och därmed fysiskt överlägsen. Glåm är fåraherden som hotar husfrun och tvingar henne att laga mat till honom dagen före julafton trots att detta strider emot hennes religiösa övertygelse. Här har alltså social rang ingen betydelse och husfrun som rår över gården får helt sonika ge vika för en anställd.

Kvinnor som känslösamma personer

När det gäller isärhållandets logik, alltså det som ”rättfärdigar” en skillnad mellan män och kvinnor, så kommer detta fram i skildringen av kvinnorna i denna saga. Ofta representerar kvinnorna det mer känslösamma och sentimentala. När Grette kommer för att hämnas sin bror Atles död, är det en kvinna som är med och arbetar på ängen som blir vittne till dråpet på Torbjörn och dennes son. ”Full av fasa sprang hon hem och berättade att Torbjörn låg dräpt och

även hans son.”⁵⁶ Männen blir liksom likgiltiga vittnen och aktörer i en massa hemskheter, medan kvinnans roll verkar vara att agera ut känslorna i sagan. Den torra berättarstilen lämnar inte plats för några psykiska analyser av hur så många dråp påverkade människorna som ständigt levde med hoten om dessa hängande över sig. Genom kvinnorna får vi trots allt en svag känslöyttring presenterad för oss. Grettes mor Åsdis gläds åt nyheten om dråpen på Torbjörn och hans son, nu har hon fått sin hämnd över sin son Atle. ”Den gången frågade ni inte efter vad sorg ni gjorde mig.”⁵⁷ Kvinnorna är ju en del i denna heders och hämndkultur, om än inte lika aktivt som männen. Deras bidrag är i många fall att driva på männen, att ofta använda känslomässiga argument för att en hämnd är nödvändig. Kvinnan var: *materia, kött, rött och vått*, medan mannen bestod av *ande, vitt, hårt och torrt*.⁵⁸ I den köttsliga, röda och våta materian finns också mänskliga känslor som avundsjuka, hat och kärlek. Det kroppsliga köttet kontra det vita andliga - bara där finns en slags medfödd underlägsenhet i att vara kvinna.

Var och en på sin plats

Husfrun Torbjorg räddar livet på Grette den gången när han hotas av hängning av Isfjordingarna. Genom sin list lyckas hon få bönderna att förstå att de inte skulle bli lyckliga av att ta livet av Grette, hon blir hälsad som en respekterad människa och vi får veta att hon handlade bygdestyrelsen när hennes make Vermund inte var hemma. Ett av skälen till att Torbjorg gjorde det hon gjorde var för att hennes make skulle betraktas som en än större hövding om det blev känt att han hade en så driftig hustru. Torbjorg kan fungera som ett exempel på det socialt konstruerade kvinnokönet. En kvinna, hur driftig och intelligent hon än må vara, kan inte ha en alltför framstående plats i samhället för då skulle hon mista sin kvinnlighet. Det är viktigt att Torbjorg agerar i bakgrund av sin make, hon får inte överta hans roll och låta sin klokhets överglänsa honom. Istället använder hon den som ett verktyg att få *honom* att framstå som den verkligt kloke. Torbjorg kan bara handlägga bygdestyrelsen när hennes make inte finns till hands, hon får alltså vara ett slags första reserv, men inte mer. Trots att vi utifrån genussystemet kan tycka att Torbjorg, med sin intelligens, förtrycks - så var hon bara en del i det samhälle hon levde i. Hon fick aktning för det hon gjorde, och säkert var hon lycklig med det. Precis som Yvonne Hirdman skriver så skulle hela vårt samhälle, vår identitet som man och kvinna rasa samman, om vi alltför mycket börjar ifrågasätta våra socialt skapade genus.

---

⁵⁶ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 251

⁵⁷ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 253

⁵⁸ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* s. 228

Det finns fler exempel på kvinnor med potential att bli något annat än vad samhället "tillät" under denna tid. Ett av dessa är dottern till Grettes vän Hallmund. När Hallmund får sitt banehugg, hinner han ta sig till sin dotter och för henne berätta sitt livs historia. Dottern ristar det han berättar på en runkavle. Vem som helst behärskade säkert inte runkonsten under denna tid, men Hallmunds dotter gjorde det. Kanske har hon, uppväxt som hon är med sin fader, fått lära sig ett och annat som inte var så vanligt att kvinnor lärde sig?

Även Grettes mor Ásdis har en hög status inför sina söner. Efter faderns död är det henne de frågar om lov innan de beger sig av på sin sista resa. Ásdis förklarar att det blir svårt för henne att på en gång se båda sina söner lämna henne, hon har även haft drömmar som säger henne att ingen av dem kommer att komma tillbaka. Hon gråter när hon tar farväl av dem. Grette säger då åt henne: "Gråt inte, mor! Blir vi fallna med vapen skall det kunna sägas att det var söner du hade och inte döttrar."⁵⁹ Här får vi alltså veta något om äran i att dö för ett vapen, något som säkert inte var "förunnat" en kvinna. Hennes situation i samhället gjorde det inte särskilt troligt att hon fick dö i strid, utan snarare dog hon av ålderdom eller sjukdom, något som inte alls ansågs lika ärofyllt. Känslorna mellan modern och Grette lyser igenom den annars lite stela tonen i sagan, åter är det en kvinna som tar på sig rollen som förmedlare av dessa känslor.

Att kvinnor sinsemellan kan bete sig på olika sätt bland annat på grund av deras klasstillhörighet är inte så konstigt. När Grette simmat i land och tagit sig till gården Reykir, hittas han sovande naken där av två kvinnor. Den ena är bondens dotter och den andra är en tjänstepiga av något slag. Pigan börjar bedöma Grettes kropp, och vågar sig nära för att studera honom ganska intimt. Bondens dotter håller sig på avstånd och kallar den nyfikna pigan för fjolla, och ber henne hålla mun. Bonddottern verkar vara den som är lite mer pryd och pigan är mer lössläppt och framåt. När pigan kränker Grettes manlighet så straffas hon på lämpligt sätt, man får känslan av att det är en våldtäkt det är frågan om, och att pigan kanske inte har så mycket emot det som hände. ... "de skildes på sådant sätt att hon inget hade att förebrå Grette när han var färdig".⁶⁰ Grette som tidigare i sagan varit den som vid ett flertal tillfällen kämpat för kvinnors heder vid hot om våldtäkt, är här den som utför själva dådet. Kanske var han så kränkt av att pigan anklagat honom för att vara dåligt utrustad "där nere", att han kände det som sin plikt att visa att hon hade fel? Kanske tyckte han inte att det var lika allvarligt när det var en piga och inte en husfru som här blev offer? I synen på kvinnan som en sak man kan äga så hade troligtvis

---

⁵⁹ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 290

⁶⁰ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 299

inte en piga lika stort värde som en bonddotter, och därmed gjorde Grette sig inte skyldig till ett så stort brott i och med att han utnyttjade pigan.

Kvinnlig list och trolldom

Något som inte ens en man kunde råda bot på var dock kvinnor som använde trolldom för att skada dem. När Torbjörn Fiskekrok blir desperat i sin kamp för att få bort Grette från Drangön, så tar han hjälp av sin fostermor för att hon genom trolldom ska lyckas med detta. ”Sejdkärringen” läser en förbannelse över Grette, som går ut på att han ska drabbas av olycka och mista hälsa och glädje. Här har den gamla tanten rollen av hedning, hon representerar den gamla religionen och står för trolldom som inte är riktigt rumsrent. Även här kan vi ana en koppling mellan kvinnan och naturen, hon har makterna i naturen på sin sida, hennes religion är inte lika ”kulturell” som kristendomen. När gumman sedan läser en förbannelse över en trädrot och kastar den i vattnet så att den driver i land vid Drangön, har hon än en gång tagit hjälp av naturens makter för att lyckas med sitt trick. Trots att Grette är fredlös för de många dråp han begått, och trots att han faktiskt ockuperar en ö som inte är hans, så är läsaren på hans sida mot ”sejdkärringen”. Vi tycker att hon begår ett hemskt brott som ser till att oskadliggöra Grette med hjälp av trolldomen, men egentligen har Grette själv gjort än värre saker i sitt våldsamma liv. Kvinnans primitiva metoder vinner över den bereste mannens hjältemodiga försök att förbli fri och levande, och kanske är det just det som upplevs som så simpelt och fult. Torbjörn fick röna mycket fiendskap när det kom fram att det var med trolldom han besegrat Grette, heter det i sagan.⁶¹

När Grette är besegrad och med honom även brodern Illunge, får deras mor Åsdis hjälp av alla midfjordingarna för att kunna möta Torbjörn. Den senare kommer till hennes hem med tjugo man och Grettes huvud. Åsdis svarar modigt dessa karlar och kallar dem för harar och inte karlar. Även Åsdis antyder här att det inte alls var hjältemodigt att ta hjälp av trolldom för att döda hennes son. En man som inte kan försvara sig själv och utkämpa sina egna strider var nog med dåtidens ideal ingen riktig man. En man som uppträder som omanlig är en man som ingen vill ha. Torbjörn Fiskekrok blev förklarad fredlös på tinget och det blev insatt i lagen att samma öde skulle drabba alla dem som idkade trolldom.

---

⁶¹ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 313

En bedragarinnas uppgång och fall

En kvinna kunde i ett äktenskap anses vara den av makarna som egentligen hade mest makt. Husfrun Spes, som blir förälskad i Grettes bror Torstein, presenteras i sagan som mer välbeställd än sin make. Spes har även makt över sina egna pengar förstår vi när hon utan vidare köper Torstein fri från hans fångenskap, hon har dessutom svenner med sig som hon basar över. I relationen mellan Spes och hennes make är det den senare som är den starka. Hon har rätt att komma med krav, och hennes vilja är viktig. Att Spes inte bryr sig särskilt mycket om sin man framgår också ganska tydligt i det att hon skickligt bedrar honom. Enligt Yvonne Hirdmans ”omvända analysens logik” är det i själva verket kvinnan som har makten och bestämmer. Kvinnan finns i den här logiken precis som Spes bakom allt, även om det i de flesta fall kanske sker lite diskret. När Spes ingick äktenskap med sin make Sigurd gjorde hon det under kravet att hon skulle få ha sin frihet, råda sig själv och kunna ge gåvor till de hon ville utan att det skulle kontrolleras av hennes make. När maken misstänker att något är på gång mellan hustrun och Torstein, frågar han vid ett tillfälle sina män om de inte hört konstiga ljud från hustruns rum. Efter en enda blick från Spes blev det intet av deras vittnesbörd. Helt tydligt är att Spes är en myndig person, detta att hennes make gått med på att låta henne ha så mycket makt, och det faktum att hon i själva verket är den rikaste av dem, kanske kan ha bidragit till att maken framstår som mindre viktig i männens ögon.

Lite tarvlig mot sin make framstår dock Spes när hon inför biskopen avlägger en ed på att hon är oskyldig till alla makens anklagelser. Läsaren vet ju hur det hela ligger till, och plötsligt hyser man sympati till den stackars maken som i själva verket talar sanning utan att bli trodd. ”Det är de lägre som nödgas ge efter”.⁶² Kvinnan får här i Spes skepnad ett intrigerande och lögnaktigt karaktärsdrag. Mannen är den som talar sanning, men som på grund av kvinnans list inte lyckas bevisa det han vet. Slutet på historien om Spes och Torstein ger dock en annan bild av Spes än den som samvetslös lögnerska. Efter ett behagligt liv i sällskap av varandra, drabbas Spes plötsligt av ånger. Hon försöker tänka ut ett sätt att sona sin skuld, och kommer på att en resa till Rom och påvens gård kanske kan göra henne fri från skuldkänslorna. Torstein följer med, och det slutar tragiskt med att de båda begår självmord för att göra bot för vad de brutit mot gud. Genom sin handling vill de också hindra andra från att göra samma sak som de själva. Moralen här är självklart uppenbar, men den har också ytterligare en dimension. En kvinna kan inte ta

---

⁶² Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 325

sig på männens domän utan att det uppstår en revolution, ”isärhållandets logik” är vad som får oss att fungera som män och kvinnor. När Spes drev på om skilsmässa från sin make, när hon fick hans mannar att vända sig mot honom i rädsla för henne, gjorde hon sig i det närmaste skyldig till hybris. För att belysa det felaktiga i detta, samt det moraliska dilemma Spes hamnat i, finns det ingen annan lösning än att samvetet driver Spes in i döden.

Kvinnans känslomässiga sida blottas än en gång, hon tycks ha en förmåga att känna ånger, skam och bitterhet som männen i det närmaste saknar. Denna förmåga är också vad som till slut orsakar Spes död. Man får en känsla av att männen utåt kan handla som de vill, men att kvinnan i slutändan har makten över deras liv. Kvinnorna är känslomässiga, onda, goda, frestande men kanske framförallt kloka. En kvinna bör man passa sig för, hos henne kan ens öde ligga.

3.2 Analys av *Njals saga* med teorianknytning i genussystemet

Kvinnlig maktutövning

Kungamodern Gunnhild blir förälskad i Hrut, och beordrar honom i det närmaste att dela säng med henne och han finner sig i detta utan att ifrågasätta. Det faktum att Gunnhild var kungamoder gjorde antagligen att hon hade mer makt än andra kvinnor och på detta sätt kunde välja vilken man hon behagade ha samvaro med. Gunnhilds sexualitet behövde uppenbarligen inte kontrolleras på samma sätt som andra kvinnors. Kanske hade hon redan försäkrat sig om sin ställning i samhället genom sin roll som kungamoder? Det framkommer emellertid ganska snart att Gunnhild är som vilken annan kvinna som helst. Hon läser en förbannelse över Hrut, som går ut på att han aldrig kommer att kunna ha ett fungerande samliv med sin blivande hustru. Gunnhild var alltså inget undantag när det gällde den kvinnliga avundsjukan, även hon ger uttryck för denna primitiva och så uppenbart mänskliga känsla.

En kvinna som vägrar finna sig i att vara en tillhörighet som männen kunde bestämma över är Hallgerd. Detta är antagligen en av orsakerna till att blivande friare varnas för att ta henne till hustru. När Hallgerd får veta att ett äktenskap bestämts åt henne utan att hon tillfrågats blir hon rasande. Männens vilja går emellertid före, och Hallgerd blir gift med Torvald. Den här synen på kvinnan som en ”sak” är en orsak till att män och kvinnor i sagan aldrig blir likvärdiga. Männen kan hela tiden fatta beslut för kvinnorna som påverkar hela deras liv. Hallgerds äktenskap med andre maken Glum görs dock upp helt öppet och ärligt. Makarna ska dela på alla

tillhörigheter i boet och leva mer eller mindre som jämlika. Det visar sig emellertid att det i själva verket är Hallgerd, som kanske har mest makt av makarna i relationen dem emellan. Hon får sin vilja igenom när det gäller att låta hennes fosterfader komma och bo hos dem. Det sätt hon lyckas med detta på säger mycket om den kvinnliga makten i hemmet. Hon slår nämligen armarna om halsen på sin make, och är ”mjuk i sina ord”. Enligt den ”omvända analysens teknik” kan man påstå att det i själva verket är kvinnan som har makten, även om det utåt inte uppfattas på det viset. Maktutövandet sker på en annan nivå än männens. Hallgerd använder här sin kvinnlighet, kanske rent av sin sexualitet, för att få maken att göra som hon vill. För att en kvinna ska få igenom sin vilja verkar det krävas att hon med slughet kan manipulera mannen dit hon vill. När fosterfadern dödar hennes make skickar hon honom till sin farbror Hrut, detta med vetskapen om att den senare kommer att döda fosterfadern som hämnd för dråpet på Hallgerds make. Indirekt kan man tycka att Hallgerd faktiskt är den som dräper fosterfadern i det att hon medvetet skickar honom till det hon vet blir hans död. Hallgerd har på detta sätt hämnats sin make genom sin slughet.

Manlig vänskap och kvinnlig avundsjuka

Precis som Jöran Mjöberg reflekterade över i *Kvinnoöden i Vikingatid*, så kan man se spår av den manliga vänskapens ”renhet” i relationen mellan Gunnar och Njal. Deras hustrur Hallgerd och Bergtora är ständigt i luven på varandra av ingen egentlig orsak annan än kvinnlig fåfänga. Gunnar och Njal löser på ett kultiverat och förnuftigt sätt alla konflikter deras hustrur emellan. Enligt teorin om de två könen olika uppbyggnad skulle man faktiskt kunna säga att kvinnan saknar ande, och endast består av materia, medan männen har ande och därmed är kapabla till ”renare” känslor än kvinnorna. Vid några tillfällen talar männen till sina hustrur som om de vore barn som ska tillrättavisas. Exempelvis säger Gunnar till Hallgerd när hon och Bergtora råkar i luven på varandra att: ”det är mer passeligt att du träter med ditt husfolk och inte i andras gårdar”.⁶³ Ytterligare ett exempel på den ”manliga överlägsenhetsnormens logik” är det faktum att Hallgerd till slut ställer till det så att Gunnar blir fredlös. När han ensam strider mot sina motståndare och behöver en lock av Hallgerds hår till sin pilbåge för att kunna överleva attacken, nekar hon honom den. Hallgerd väljer att minnas en gång när Gunnar gav henne en örfil och är totalt likgiltig inför detta att han nu håller på att dödas. Hallgerd reagerar med bitterhet och total oförmåga att känna sympati med den man hon är gift med, hon låter gammalt

---

⁶³ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 257

groll makarna emellan blossa upp även i dödens stund. Än en gång dödar hon en man passivt, utan att själv vara den som håller i vapnet.

Kvinnans makt

En annan kvinna som vägrar finna sig i att vara en sak som männen kan "bolla med" är Hildegunn. När Njal försöker få henne gift med sin styvson Höskuld vägrar hon - om han inte först skaffar sig ett godedöme. De två blir till slut gifta, men Höskuld blir efter en tid dräpt av Njalssönerna. Nu eggar Hildegunn sin farbror Flose att hämnas dråpet. Att egga till hämnd blir enda sättet för en kvinna i hennes situation att kunna hämnas utan att bryta mot de sociala reglerna. Hildegunn kan inte i sin genusroll agera själv på vad som är männens domän. När Hildegunn eggar sin farbror, visar hon honom den blodiga kappa som han dog i. Denna kappa fick Höskuld en gång i gåva av Hildegunns farbror. Precis som Hallgerd spelade på känslor när hon ville få sin make att göra som hon ville, använder sig alltså även Hildegunn av känslomässiga argument i övertalningen av sin farbror. Han svarar med att säga: "Kalla är kvinnors råd."⁶⁴ I denna mening avslöjar han att han är medveten om att Hildegunns råd kommer att resultera i att han själv mister livet. Samtidigt måste han försvara sin manlighet och kan inte avstå från att anta utmaningen till hämnd av rädsla för att bli stämplad som feg. Häri ligger Hildegunns makt i förhållande till farbrodern, i detta att hon ger honom en utmaning som de båda vet att han måste anta.

Hildegunns farbror Flose tänder eld på Njals gård, kvinnor och barn tillåts lämna huset om de vill. Bergtora väljer emellertid att dö samman med sin make Njal, kanske var detta det enda rätta beslutet för en kvinna i hennes roll som hustru. Eller skulle samhället i övrigt ha förlåtit hennes feghet, om hon lämnat huset, med motiveringen att hon var en kvinna? Björn och Kåre kämpar mot Flose, och det är Björns hustru som driver på honom. Hon nekar honom samliv med henne om han inte kämpar på Kåres sida. Här spelar mannens fysiska styrka ingen roll, kvinnan kommer med ett hot som rör ett grundläggande mänskligt behov. Dessutom framkommer det att Björn är rädd för att hans hustru ska uppfatta honom som feg, han ber sin vän Kåre att skryta om hans insatser inför hustrun. Detta om något är väl ett tecken på kvinnans makt i den isländska sagan, männens oerhörda vilja att göra dem till lags.

---

⁶⁴ Ohlmarks, Åke, *De isländska sagorna* s. 362

Det sista stycket i *Njals saga* handlar om något som är som en drömsekvens. En man får se några kvinnor som väver en ovanlig väv. Tyngderna i väven är människohuvuden och varpen är tarmar, till vävsked har de ett svärd och vävkammen är en pil. Kvinnorna kvad samtidigt visor där valkyrjor nämns i texten. Här kan man se en mans rädsla för det starka i det kvinnliga. Kanske blev mannen med drömsynen helt enkelt varse den ”omvända analysens teknik” och förstod att männen ensamma inte styr sina öden? Valkyrjorna hämtar de döda från slagfältet och ger dem till Oden. På ett sätt kan man säga att valkyrjorna väljer ut de som ska dö, liksom Hallgerd sände sin styvfar i händerna på sin baneman. Mannen uppfattade situationen så grotesk helt enkelt därför att den saknade all förfining och finess. Så är det nämligen att kvinnornas knep kan te sig simpla i jämförelse med männens heroiska bragder i det offentliga. Kvinnorna är som getingar som svärmar runt mannens huvud, när de svärmat tillräckligt länge blir han så irriterad att han tvingas göra något åt situationen.

4. Sammanfattning och konklusioner

4.1 Slutdiskussion

Med hjälp av Yvonne Hirdmans genussystem har jag försökt skapa en bild av kvinnans roll i den isländska sagan. Jag har valt att titta på kvinnorna i *Grette den starkes saga* och *Njals saga* och göra detta med ett syfte att se hur det manliga och det kvinnliga skiljs åt, och om skillnaden dem emellan i så fall är hierarkisk. Vilken är kvinnornas roll i den isländska sagan? Jag har funnit att kvinnorna i sagorna står för många av de egenskaper som genussystemet beskriver vara tilldelade kvinnan. I det här fallet blir kvinnan det naturliga, det våta och röda i kontrast till det torra och vita. Kvinnan är materia medan mannen är ande. Detta tar sig uttryck i sagorna bland annat genom kvinnornas avundsjuka och ränksmideri - två icke angenäma egenskaper som också är synnerligen mänskliga. Männerna å andra sidan tycks stå ”över” känslor som dessa, och är de som blir offer för kvinnornas nycker, och får reda ut de problem som kvinnorna skapat. När en kvinna vill få en man till att göra något så spelar hon ofta på känslor, exempel på detta är Hallgerd och Hildegunn i *Njals saga* och Spes i *Grette den starkes saga*. Kvinnorna använder i dessa fall känslomässiga argument för att uppnå något för egen vinning, något som tycks vara främmande för männen. Två män kan känna en uppriktig vänskap för varandra, och hjälpas åt i vått och torrt liksom fallet är när det gäller Njal och Gunnar, samt Grette och Hallmund. Margaret Clunies Ross skriver att gudinnorna härstammar från jättarna och gudarna

från en man av ett helt nytt släkte och att det häri låg en skillnad på det ”kulturella” planet. Kvinnorna blir på ett sätt representanter för ”naturen” och männen för den mer förfinade ”kulturen”. Man får som läsare också en bild av den kvinnliga styrkan, frivilligt eller ofrivilligt återgiven av sagaförfattaren. Det är kvinnorna som tvingas se sina makar och söner dö, och som blir kvar och får hålla ihop familjen. Kvinnorna kan inte påverka sina liv i samma mening som männen, men vid upprepade tillfällen i sagorna så kämpar de för sin vilja och får ofta igenom den. Kvinnornas plats är i hemmet, medan världen tillhörde männen, denna rollfördelning må utåt sett vara till männens favör. Men om man betänker allt arbete med att vara hemma och sköta en gård, basa över anställda och se till att allt fungerade så inser man att det också krävde styrka - och inte bara fysisk sådan. Vad är det då för skillnad mellan män och kvinnor i de isländska sagor jag studerat?

Skillnaden ligger inte bara i de egenskaper som tilldelats dem, utan är större än så. Vi måste se till könens respektive situation i samhället. En kvinna behandlas ibland som en sak utan egen vilja, något som männen kan bestämma över och försöka tjäna pengar på. Självklart var kvinnan tvungen att slå sig fram i livet på de sätt hon kunde - de sätt som samhället tillät. En förutsättning för att samhället skall fungera utan kaos är ju att man inte bryter mot de ”oskrivna reglerna”. I detta fall gäller dessa regler bland annat hur män och kvinnor förväntades uppträda. Ofta blev kvinnan lämnad åt sin slughet, det gällde att få mannen att göra som hon ville utan att han kanske riktigt var medveten om det. Mannen fungerade som aktör utåt, kvinnan fick påverka honom för att han i sin tur skulle agera ut hennes vilja. ”Den omvända analysens teknik” har jag använt mig av i uppsatsen. Denna teknik menar att hur det än kan se ut utåt, så är det i själva verket kvinnan som har makten. Agneta Breisch är inne på samma spår när hon menar att det gällde för en kvinna att handla utan att uppfattas som okvinnlig.

Det finns flera exempel i sagorna jag studerat, som påvisar att det var ganska viktigt för en man att göra kvinnorna till lags. När makens svenner ska peka ut Spes som otrogen - ändrar de sig efter en blick från henne, och när Björn ska följa med Kåre efter Flose så är det viktigaste hur han ter sig inför hustruns ögon, och inte vad han i själva verket gjort. Vad kan detta bero på? Antagligen är det männens vilja att framstå som manliga i kvinnans ögon som orsakar detta. Även kvinnorna dyrkade ju tidens hjälteideal och använde hotet om feighet som ett medel för att få männen att hämnas en oförrätt.

Skillnaden mellan kvinnor och män i sagorna är på ett sätt hierarkisk. Männens egenskaper är inte lika "tarvliga" som kvinnornas, och männen agerar på det "verkliga" planet medan kvinnorna är hemma och smider ränkor. Men samtidigt inser man att båda sidor är beroende av varandra för att kunna existera. Skulle männen te sig lika heroiska och befriade från lömskhet om inte kvinnorna fanns där som en motpol? Och kvinnorna skulle knappast bete sig som de gör i sagorna, om de levde i ett samhälle där de också tilläts vara hjältar med glänsande sköldar som ger sig ut för att handgripligen forma sitt eget öde. Ett av syftena med min uppsats var att visa något som många andra forskare missat. Nämligen detta att mannens och kvinnans roll i sagan är djupt inrotade könsroller som det inte går att bryta sig ur utan att revoltera mot de samhälleliga lagarna. Vi måste ha denna åtskillnad mellan oss för att kunna skapa våra respektive identiteter som man och kvinna, rollerna blir så naturliga att de känns som medfödda.

Dessa roller finns även i dagens samhälle, vi har alla en klar bild av vad som är manligt respektive kvinnligt. Precis som Yvonne Hirdman tar upp i sitt genussystem så ses kvinnliga yrken och egenskaper inte som lika värdefulla som manliga. Vi märker denna hierarki när det gäller löner och möjlighet till befordran på en arbetsplats, vi märker den i den kvinnliga sexualitetens tabu och i arbetsfördelningen i de flesta hem. Kvinnans sfär är fortfarande i första hand hemmets, och detta har alltså sin grund i dessa djupt rotade tankar om vår "psykosexuella identitet".

Hur vi kan bevara vår identitet som man respektive kvinna, men bryta de "negativa" mönster vi fallit in i? Vad är det för ideal vi strävar efter idag, och hur kommer kvinnans roll att se ut i framtiden? Det finns många frågor att arbeta vidare med, och själva ifrågasättandet är första steget till en liten revolution.

4.2 Sammanfattning

Frågeställningarna i min uppsats är: Vilken är kvinnans roll i den isländska sagan? Vad är det för skillnad mellan män och kvinnor i sagan? För att få svar på detta har jag studerat de isländska sagorna *Grette den starkes saga* och *Njals saga*. Min analys av sagorna bygger på Yvonne Hirdmans teoretiska modell med genussystemet. Enligt detta system finns en åtskillnad mellan manligt och kvinnligt som ibland kan vara hierarkisk, där det manliga ligger över det kvinnliga.

Inledningsvis återger jag kort vad tre andra forskare skrivit på temat isländska sagor och kvinnor, sedan följer en analys av respektive saga, samt en slutdiskussion där jag med hjälp av mina analyser besvarar mina frågeställningar.

Det jag kommit fram till i min slutdiskussion är att kvinnans roll i sagan främst är att agera ut mänskliga känslor som avundsjuka, sorg och hämndlystnad. Kvinnorna står för det naturliga och mänskliga medan männen har lättare att känna verklig vänskap och är de som får reda ut problemen kvinnorna skapat med sin osämja. De olika rollerna som tilldelas männen respektive kvinnorna i sagornas samhälle, skapar en hierarki där männen är fria och kvinnorna blir en ägodel som männen kan gifta bort som det passar dem.

Kvinnorna har dock en styrka, de kan påverka sina män i det dolda genom sin slughet, och på det sättet ändå behålla sin kvinnlighet. I min analys kom jag fram till att kvinnorna ofta spelar på känslor när de vill få männen att göra på ett visst sätt. Ibland sker detta utan att männen är riktigt medvetna om det, något som tyder på slughet och intelligens från kvinnans sida. Kvinnorna ligger i själva verket bakom mycket av det viktiga som händer i sagorna, även om det är männen som agerar utåt.

Viktigt är dock att sätta in kvinnans och mannens roll i ett större perspektiv och fundera över varför dessa roller finns där. Med hjälp av min teoretiska modell kan jag visa att dessa roller kommer av djupt rotade tankar om vad som är manligt respektive kvinnligt, och att ett ifrågasättande av dessa roller är detsamma som en revolution. I min slutdiskussion dyker även nya frågor upp. Vad kommer att hända med den kvinnliga rollen i framtiden? Hur ska vi bryta negativa mönster utan att ge avkall på vår kvinnlighet respektive vår manlighet?

Källförteckning

- Breisch, Agneta, *Frid och fredlöshet - sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid*, (Stockholm, 1994).
- Clunies Ross, Margaret, *Hedniska ekon. Myt och samhälle i fornnordisk litteratur*, (Uddevalla, 1996).
- Hallberg, Peter, *Den Isländska sagan*, (Stockholm, 1969).
- Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, (Stockholm, 1992).
- Mjöberg, Jöran, *Kvinnoöden i Vikingatid*, (Stockholm, 2001).
- Ohlander, Ann-Sofie och Strömberg Ulla-Britt, *Tusen svenska kvinnoår*, (Stockholm, 1997).
- Ohlmarks, Åke, *De Isländska sagorna*, Skrifterna utgivna av Steinviks bokförlag AB Stockholm, nr 3 och nr 5 (Stockholm, 1963 och 1964).
- Sawyer, Peter, *När Sverige blev Sverige*, (Alingsås, 1991).
- Steinsland, Gro och Sörensen Meulengracht, *Människor och makter i vikingarnas värld*, (Stockholm, 1998).
- Ström, Folke, *Nordisk hedendom - tro och sed i förkristen tid*, (Lund 1961).